



STADSHOLMEN

LAPPSKON STÖRRE 8

(Delen före detta 5)

Pryssgränd 8, Söder Mälarstrand 17

SÖDERMALM



Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

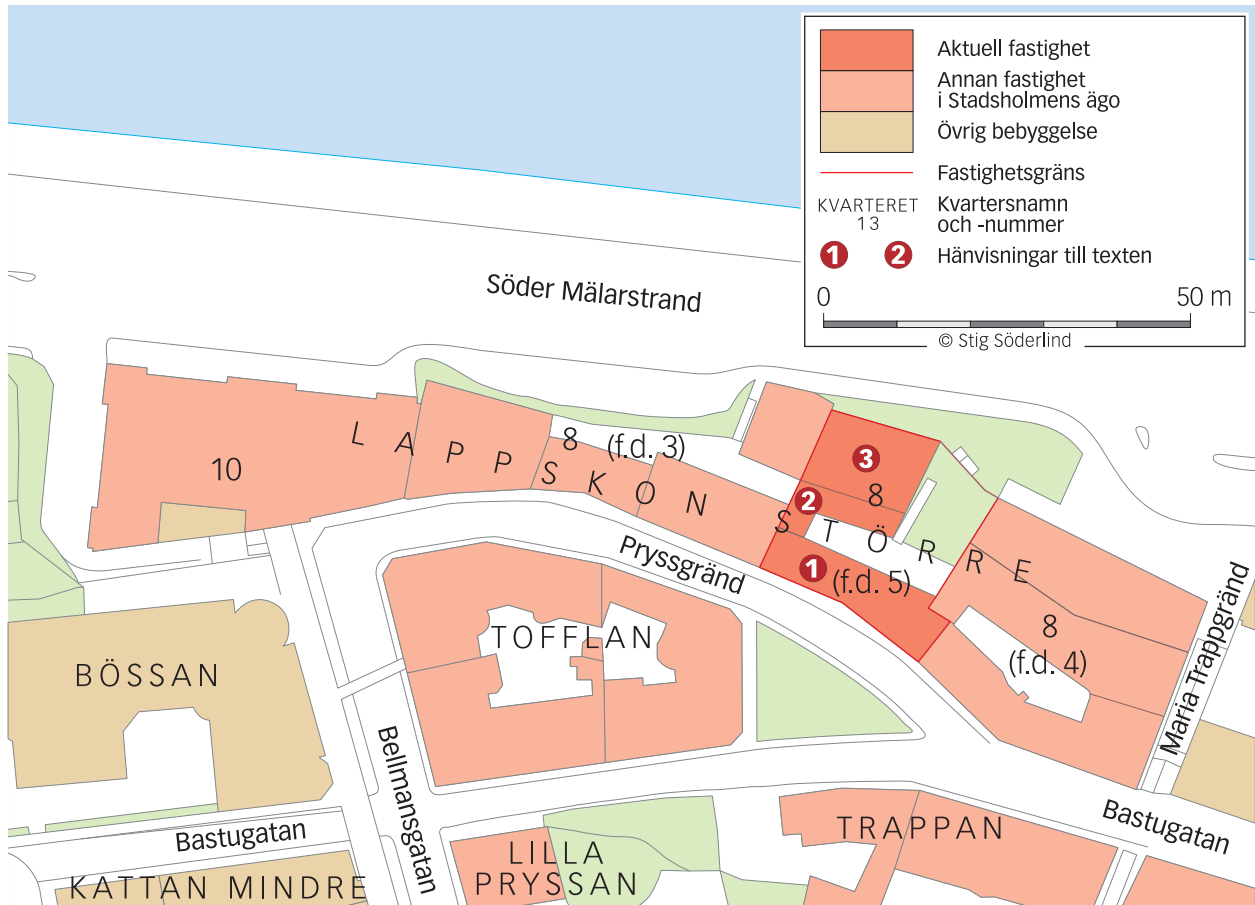
Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se



- 1** GATHUSET PRYSSGRÄND 8 A-B
- 2** GÅRDSHUSET PRYSSGRÄND 8 C-D
- 3** GÅRDSHUSET SÖDER MÄLARSTRAND 17



**GÅRDEN FÖRE 1970-TALET
RENOVERING, SETT MOT ÖSTER.
FOTO: G. FREDRIKSSON 1968.
SSM F 99137.**

Före detta Lappskon Större 5 är ett exempel på en hantverkargård från 1700-talet där ägaren både bodde och bedrev sin verksamhet. Liksom i flera av grannfastigheterna bedrevs ett färgeri här, från 1704 och in på 1800-talet.

Gathusets exteriör bevarar i stort sett 1700-talets karaktär och volym. Huset vid Söder Mälarstrand uppfördes 1850 sedan dess föregångaren hade rasade ner i sjön, vilket belyser hur tomterna är anlagda i bergsbranten ner mot vattnet. I gathuset finns en hel del fast inredning bevarad från 1700-talet och 1800-talet, till exempel golv, dörrblad, paneler, foder och kakelugnar.

Lappskon Större 8 är blåvärderad enligt Stockholms Stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Detta innebär att fastigheten har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Fastigheten Lappskon Större 8 är en del av Östra Mariaberget. De nuvarande husen på berget byggdes huvudsakligen efter en brand 1759 som förstörde omkring 300 fastigheter i Maria kyrkas omgivning. De nerbrunna husen var till stor del av trä och ersattes efter branden helt av putsade tegelhus i enlighet med stadens byggnadsordningar från 1736 och 1763. Tidens kända murmästare fick uppdrag i området och byggherrarna var ofta framgångsrika näringsidkare som både bodde och drev sin verksamhet i de nya husen. Under 1800-talet byggdes en stor del av



GÅRDENS LÅGA LÄNGOR SEDDA MOT VÄSTER. FOTO: J. MALMBERG.

husen om, och framförallt längs Hornsgatan fick husen påbyggnader och ny fasaddekor. Mot slutet av 1800-talet uppfördes också en del nya byggnader som Mariahissen och Laurinska huset.

1900-talet innebar för de flesta hus i området en förfallperiod. Redan på 1860-talet fanns tankar på att plana ut och bredda Hornsgatan. Vid sekelskiftet 1900 sprängde och grävde man vid Mariaberget och breddade gatan på bekostnad av Maria kyrkogård och bebyggelsen på gatans södra sida. Planerna på en breddning även av norra sidan ledde till osäkerhet om vad som skulle ske med den kvarvarande bebyggelsen. På 1920-talet revs en del hus, men ytterligare planer på rivningar skapade en kraftig opinionsstorm ledd av bland annat Anna Lindhagen, ledamot av stadsfullmäktige och Skönhetsrådet.

I början av 1960-talet blev nya rivnings- och nybyggnadsplaner aktuella. Ett omfattande kommunalt utredningsarbete inleddes 1966 i avsikt att ge underlag för bebyggelsens framtid. Arbetet resulterade i en bevarande- och restaureringsplan som omfattade i stort sett alla fastigheter på Östra

Mariaberget. Upprustningen pågick under 1970- och 1980-talen och det fanns en ambition att pröva nya restaureringsprinciper för att nå både ett antikvariskt och arkitektoniskt gott resultat. Bland annat återgick man till traditionell kalkputs och kalkavfärgningar vid fasadrenoveringarna.

HISTORIK

Kvarteret och fastigheten

Bastugatan, som Pryssgränd ursprungligen är en del av, är belagd från tidigt 1600-tal. Tomtstrukturen i kvarteret är känd från 1670-talet, då Holms tomtbok över Södermalm upprättades. Tomterna var då fler och mindre än i dag, och kom med tiden att samlas i större fastighetsbildningar. Många av Mariabergets byggnader var före branden 1759 uppförda av trä, men inom den aktuella fastigheten fanns det två stenhus redan före branden. Dagens fastighet Lappskon Större 8 är en sentida sammanslagning av vad som under 1900-talet var tre fastigheter; före detta Lappskon Större 3, 4 och 5. Nedan behandlas nr 5.



DET LJUST PUTSADE VERKSTADSHUSET MED TRAPPA OCH TERRASSERINGAR FRAMFÖR. FOTO: J. MALMBERG.

Före den stora Mariabranden 1759

Under tidigt 1600-tal var Lappskon Större 5 uppdelad på två fastigheter, varav åtminstone den ena var bebyggd med ett stenhus. De två tomterna sammanfördes under en ägare 1704, då silkefärgaren Christian Möller och hans fru Anna Christina köpte hennes fars tomt med ett stenhus, samt tomten intill. När Christian dog 1717 gifte sig änkan Anna med sidenfärgaren Hindrich Willman, och verksamheten fortsatte. När fastigheten brandförsäkrades 1749 hade ytterligare ett stenhus uppförts längs gatan och vid sjön omnämndes ett färgerihus. Även sonen Johan var sidenfärgare och tog över sedan föräldrarna avlidit.

Efter branden

År 1764 var endast en välvd källare och yttermurarna bevarade av gathuset. Färghuset vid sjön tycks ha klarat sig bättre, och beskrevs som två stenhus med gemensam vind. Senare under 1760-talet hade bebyggelsen inom fastigheten genomgått ”nybyggnad och reparation” efter branden. Vid gatan låg nu ett stenhus som i storlek motsvarade den bebyggelse

som funnits där tidigare. Huset innehöll både bostadsrum och bagarstuga, samt portgång och trapphus i samma läge som idag.

1800-talet

Under tidigt 1800-tal uppfördes en liten utbyggnad på gårdens västra sida och något senare tillkom en länga med bodar på gårdens norra sida. Möjligen bedrevs det fortfarande färgeriverksamhet på gården, eftersom färgaren Claes Pousette ägde fastigheten 1810. År 1842 hade färgerihuset vid vattnet ”nedrasat i sjön”. Byggnaden ersattes av ett nytt hus 1850, en verkstadsbyggnad. Samma år köpte färgerifabrikör Johan Jakob Spetz fastigheten, som han ägde fram till 1857. Han var den sista ägaren till fastigheten som hade en koppling till färgeriverksamheter. Stockholms stad köpte fastigheten 1926, AB Stadsholmen har varit förvaltare sedan 1980-talet.

UPPRUSTNING OCH RENOVERING

På 1970-talet gjordes en renovering av hela den nuvarande fastigheten Lappskon Större 8 i regi av



PORTEN VID PRYSSGRÄND MED EN PARDÖRR FRÅN 1700-TALETS SLUT OCH EN ÄLDRE TRÖSKELSTEN. FOTO: J. MALMBERG.

Stockholm stads fastighetskontor. Arbetet genomfördes i samråd med Stockholms stadsmuseum, och avsikten var att arbetet med Lappscon Större skulle ge erfarenheter inför andra renoveringar på Maria-berget. WC, dusch och tvättstugor samt nya köksinredningar installerades, liksom fjärrvärme. En stor del av de äldre snickerierna från 1700-talet och 1800-talet samt kalkstensgolv och kakelugnar bevarades, även om viss äldre inredning togs bort. Samtliga fönster byttes mot nya träfönster i äldre stil, liksom vissa ytterportar och lägenhetsdörrar. Planlösningarna är delvis välbevarade, även om vissa mindre lägenheter slogs samman till större. Till exempel har viktiga rumssviter utmed gator och huvudfasader behållits.

Under 2006 och 2007 har grundförstärkningar genomförts inför framdragningen av Citybanan. I några källarum har detta inneburit nya, synliga betongbalkar. I samband med grundförstärkningen har äldre bräd- och kalkstensgolv har återlagts medan sentida golvmaterial har bytts. Samtliga byggnader mot Söder Mälarstrand fått nya fönster. Dessa har utformats och färgsatts i samverkan med Stadsmuseet.

BYGGNADSBESKRIVNING

Gården

Bakom och nedanför gathuset ligger en stenlagd gård som mot norr begränsas av ett trästaket. Härifrån leder en trappa till en lägre gårdsnivå intill verkstadshusets entré. Den nedre delen av gården



TILL HÖGER I BILD SES EN DÖRR MED FYRA UTANPÅLIGGANDE FYLLNINGAR, FRANSKA GÅNGJÄRN OCH PROFILERAT DÖRRFODER, ALLT FRÅN 1700-TALET. GATHUSETS TRAPPLOPP. FOTO: J. MALMBERG.

är gräsbevuxen med ett trästaket mot Söder Mälarstrand.

Exteriör

Gathuset Pryssgränd 8 A (Nr 1 på kartan)

Gathusens volym och fasadutformning härrör från 1700-talets andra hälft, även om äldre murar troligen ingår. Det brutna sadeltaket är plåttäckt och har fem kupor mot gatan och fyra mot gården. Fasaderna är slätputsade och avfärgade i gult med profilerade takfotslistor och putsade socklar. Fönsteröppningarna ligger i fasadliv och samtliga fönster byttes på 1970-talet. Till trapphuset vid Pryssgränd leder en pardörr från sent 1700-tal och mot gården finns en dörr från omkring 1900.

Gårdshuset Pryssgränd 8 B–D (Nr 2 på kartan)

På gårdens västra och norra sida ligger bebyggelse som uppfördes under 1800-talets förra hälft, en våning hög. Taken är plåttäckta pulpettak. Fasaderna är slätputsade och avfärgade i gult med fönstersnickerier i äldre stil, tillverkade på 1970-talet.

Gårdshuset Norr Mälarstrand 17 (Nr 3 på kartan)

Verkstadshuset är tre våningar högt mot Söder Mälarstrand med en hög kallmurad sockel av natursten. Fasaden är slätputsad och avfärgat i gult, taket är ett plåttäckt pulpettak. Bottenvåningen har höga, rundbågiga fönsteröppningar medan de högre upp är rektangulära, samtliga fönstersnickerier är från 1970-talet. Även porten, en pardörr, är från 1970-talet.



DEN LÅGA PLANKDÖRREN MED SMIDDA BANDGÅNGJÄRN FINNS I PORTGÅNGEN VID PRYSSGRÄND. FOTO: J. MALMBERG.



RÄCKE FRÅN 1700-TALET I GATHUSETS TRAPPA, MED RUNDAD ÖVERLIGGARE OCH SMIDDA INFÄSTNINGAR I VÄGGEN. FOTO: J. MALMBERG.

Interiör

Gathuset Pryssgränd 8 A

I trapphuset finns äldre inredning så som kalkstensgolv, skafferier, räcken och ytterdörrar med beslag från 1700- och 1800-talen. Det tunnvalvda källarummet är sannolikt från 1600-talets mitt. Bostadslägenheterna bevarar brädgolv, paneler, dörrar, foder, listverk och kakelugnar från 17- och 1800-talet.

Gårdshuset Pryssgränd 8 B–D

Huset är bara en våning högt och innehåller till stor del ekonomiutrymmen. I ett bostadsrum finns

emellertid ett dörrblad från 1700-talet.

Gårdshuset Norr Mälarstrand 17

Färgerihusets planlösning är i stort bevarad sedan uppförandet 1850. Av den fasta inredningen är några detaljer äldre än 1970-talet. Vinden är oinredd med äldre takstolar och trappsnickier, troligen från byggnadstiden. Här finns också ett avstängt utrymme som kan vara ett äldre bostadsrum. Trapphuset bevarar äldre kalksten på vilplan och i trapplopp och i lokalerna är några brädgolv och dörrblad bevarade. Huset innehåller inga bostäder.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.